

Problémy interpretace Holanových Zdí

ZDENĚK KOŽMÍN

Místo původně ohlášeného projektu Nokturnálu jako sepětí děl *Bolest, Strach* a *Na sotnách* vychází roku 1980 *Nokturnál*, který obsahuje *Noc s Hamletem*, *Noc s Ofélieí*, *Toskánu* a zcela překvapivý cyklus *Zdi*, který tvoří první část svazku. Tento zvláštní střih do celého díla umožní vydat i 32 nových textů, jimiž cyklus *Zdi* vrcholí a které se teprve objeví po básnickově smrti v knize *Propast propasti* roku 1982. Ale mylili bychom se, kdybychom to snad přičítali Holanově netrpělivosti už už uvidět své verše z let 1968–1977 vytištěné. Holan nyní vědomě akcentuje důležitost motivu zdí pro celou svou poezii.

Tento monumentální soubor je však specificky gradován texty psanými od šedesátých let, jež vytvářejí jeho neaktuálnější vrchol. Zobrazování zdí je také stále víc určováno malířským citěním, takže se stává téměř až jakýmsi prudce črtaným skicářem. Je to skicář soustředěné intenzivní neidyličnosti a přímo až jakési zvláštní obludnosti. Jako by měly být vyvolávány šokující životní *situace zdí*. Holan stále ví, že jeho zdi jsou málem živé, že skoro nějak dýchají, že velice živelně *jsou*. Ovšem při tomto vysunutí textů s tématem zdí do zvláštního cyklu dochází také k specifické *dekonstrukci* těchto textů. V novém uskupení je do těchto básní víc vidět, když musejí být ještě jinak dešifrovány: totiž i jako nespočetná „sousedí“ zvláštní grotesknosti a morbidnosti, ale také nezničitelnosti a svěhového vzdoru. Chtějí být také co nejreálnější: vytyčují růst ze země i z člověka. Paul Ricoeur soudí, že v oblasti symbolu je přímo nezbytné, aby vše kořenilo v nejreálnějším reálu a aby tato reálnost byla vždy respektována (srov. Ricoeur 1997, zejm. oddíl *Metafora a symbol*: 66–96). Teprve po jakési elementární interpretaci prvního plánu postuluje to vydobývání smyslu z tajemství, z hlubin. Holan nyní první plán většinou co nejvíc akcentuje, třebaže ve zcela svébytné polysémii. Cyklus *Zdi* velice naléhavě ukazuje na to, že *zed'* je reál a současně symbol maximální intenzity už sám o sobě. Není dost dobře možné tu razit nějaký školsky instruktivní, zjednodušující výklad zdí jako něčeho negativního, brzdícího, omezujícího, věznícího. Holan v cyklu *Zdi* podtrhuje ten fakt svého pozdního tvůrčího údobí, že právě ty nejobyčejnější jevy a věci musejí být *zkoumány* jako něco nesamozřejmého při vši výchozí obyčejnosti daného faktu.

Je třeba ještě vzít v úvahu také ten velice podstatný fakt, že *Nokturnál* má jako celistvý svazek *Spisů* sám sebou zvláštní dekonstrukční akcentace. Právě *Noc s Hamletem* i *Noc s Ofélií*, ale i velká skladba *Toskána* jsou budovány jako stále příkomponované celky. Lze říci, že cyklus Zdi tuto jejich zvláštní detailizující stavebnost i jejich sepětí se starším básnickovým údobím (např. *Noc s Hamletem* má dataci vzniku 1949–1956, 1962) velice organicky zvýrazňuje. A naopak: cyklus Zdi přijímá jakousi zpětnou dekonstrukční energii také od nich. Holanovo umění konstruktivnosti i dekonstruktivnosti jdou v *Nokturnálu* ruku v ruce. Je to dáno suverénní vůlí k celistvosti, která poutá k sobě všechny rozrůzněné složky v utváření veškeré jeho sémantiky. Můžeme říci, že Holan si ve svém pozdním lyrickém tvůrčím údobí uvědomil dosah některých svých velkých témat, která se v genezi jeho díla postupně konstituovala. Dalo by se mluvit o zvláštní svébytné spiritualitě jeho vědomí šedesátých a sedmdesátých let. Snad by nejlépe vystihoval tento sémantický fakt výraz *vědoucnost* a snad by nejlépe postihoval to, oč mu zřejmě velice šlo: být moudrý, jako jsou moudré jeho „příběhy“, jeho epika, jako je moudrý Erben, Shakespeare, Wordsworth, Keats, Rilke. A právě z této potřeby silného básnického „mudrosloví“ vyrostl i akcent na motiv zdi pro jeho aktualizovatelnou schopnost odkrývat něco jinak nedostupného a přehlédnutelného: zvláštnost jakéhosi zajetí a samovítězení zdí. Zdi patří k tomu, co není okamžité, ale co jde jaksi napříč celým životem, celým časem. A možná i tady je klíč k jakémusi přivolení k postmodernosti v konceptu odreagování klasického řádu pevné stavby Díla. Tak se zrodil krásný hybrid nazvaný Zdi.

Vyberme nahodile-nenahodile tyto tři Zdi z celého cyklu a ukažme si jen letmo to sémantické gesto, z něhož vyrostly.

Báseň *Ta zeď* je přímo zpovědí z takového gesta. Mluví se o jiné věci, říká báseň, a pak náhle uvidíš tu zeď. Právě o tu možnost náhle uvidět jde tu především. Zeď si přímo také říká o vlastní zkázu, ač je nutná, ač je vyrostlá z vůle podsvětí. A silná je i její pointa: chce vlastně „sebevražedně“ zhynout, je to její konečné rozhodnutí, ale co všechno by nám vlastně ještě mohla vyjevit z tajemství a za tajemství... (Holan 1980: 113, cit. dále podle tohoto vydání pouze číslem stránky).

Báseň *Zeď*, která vystavěla samu sebe (114) je také především vědoucí, vždyť vyrostla na *nejvnímavějším* místě země a z jakési nepochopitelné nutnosti. Je už jí jedno, zda vydrží stát až do omrzení anebo zda se zhroutí. Podstatné je, že plní roli zvláštní zpovědnice, zvláštního místa, kde se zjevuje pravda, kde se člověk stýká s osudem. Ty „bytosti s osudem ve výslužbě“ jsou přímo vyjadřeny z logiky Holanových *Příběhů!*

Báseň *Ateliér* (115) geniálně propojuje uměleckou a životní projektovanost do velice pokoutní, ale energií sršící prostory. Protože jde o nerozsáhlý text s přímo dešifrující hodnotou, ocitují ho celý:

Že jde o výmysl? Proč ne?
Byl to právě on, který
zprvu jakoby naschvál
došel později až k zamyšlení,
které by tady žilo po svém...
Ať je tomu jakkoli (a nevěřte,
že to udělají zdi a stěny),
když jste ve stodole,
nemůžete vzít nic oklikou...
A tak vše, co tu mám,
není v rozporu s tím,
co se vzdává na první pohled...
Víte, není třeba pádu císařství,
aby mnohé věci popraskaly,
včetně voskovaného plátna...
A pak: když jedno s druhým
splývá, nikdy se neptáte,
jaké je pozadí...

Titulní projekce ateliéru je ovšem metaforou i symbolem, je v ní zárodečně koncentrováno klíčové sémantické gesto básně. Vyslání *výmyslu* do prvního verše jako opory imaginace je podepřeno oním, řekněme lidově, přesným tázáním *proč ne*. Filozofické Holanovo *proč* tu dostává přesný rozměr tázavou záporkou *ne*. Výmysl je pak v následujícím čtyřverší výtvarně, stavitelsky, stavebně tvořícím tahem: nejprve je *jakoby* schválností, aby *došel až k zamyšlení*, které je najednou monumentalizováno. Další čtyřverší je jakési svěcení prostoru „ateliéru“. Zdi jsou součástí imaginární stodoly.

Ale zase není *stodola* pouhou metaforou, nýbrž hlubinným symbolem. Tu pravou dimenzi všemu dodává opět ono hovorové *když jste ve stodole* a současně ovšem ono *nemůžete vzít nic oklikou*. Pak by už mohlo sémantické gesto „odpočívát“, ale báseň vrcholí propojením perspektivy malířské a dějinné, kdy metafora popraskání („mnohé věci popraskaly“) a splývání („jedno s druhým splývá“) je vedena řezem „císařským“ (pád císařství), kdy vlastně v pozadí jsou stále především zase zdi, třebaže se explicitně stává právě *pozadí* sil-

ně enigmatickým, ale zároveň dešifrujícím závěrem celého básnického diskursu.

Osvětlili jsme si tři metamorfózy Holanových zdí, které ukázaly mnoho-funkčnost a velkou noetickou i básnickou nosnost tématu: první zeď prosila o vlastní zkázu, druhá zeď se sama vystavěla a třetí zeď je výmyslem-projektem celého univerza pevně kotvicím v reáliích, tíhách, ale i snech domova.

Jestliže jsme si mohli také položit otázku, proč si Holan vzal z jinak jako celek velice „holanovského“ motto z Izaiáše (49,16)¹ právě jenom závěr celého biblického citátu, dává nám právě cyklus Zdi možnou odpověď: nešlo tedy nejspíše o omezení bibličnosti citátu, ale právě o zvýraznění závažnosti samotného motivu-reálu zdi, který otevírá širokou polysémii své symboličnosti doslova do-kořán svobodě básníkovy sémantického gesta.

Literatura

BIBLE

1984 *Bible*. Písmo svatě Starého a Nového zákona, ekumenický překlad (Ekumenická rada církví v ČR)

BIBLÍ

1893 *Biblí svatá aneb všecka svatá Písma Starého i Nového zákona*, podle posledního vydání kralického z r. 1613 (Praha)

HOLAN, Vladimír

1980 *Nokturnál*, Sebrané spisy V. H. 8 (Praha: Odeon)

RICOEUR, Paul

1997 *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu* (Bratislava: Archa)

¹ Celý kontext z Izaiáše (kap. XLIX, Biblí 1893) zní:

„14. Ale řekl Sion: Opustil mě Hospodin, a Pán zapomenul se na mne.

15. I zdalil se může zapomenouti žena nad nemluvítkem svým, aby se neslitovala nad plodem života svého? A byt se pak ony zapomněly, já však nezapomenu se na tě.

16. Aj, na dlaních vyryl jsem tě, zdi tvé jsou vždycky přede mnou.“

Verš 16 v ekumenickém vydání (Bible 1984) zní:

„Hle, vyryl jsem si tě do dlaní,

tvé hradby mám před sebou stále.“